

УДК 94:130.1(477.83)«18/19»

Наталія Мисак

Митрополит Андрей Шептицький про роль українського духовенства у громадсько-політичному житті Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст.

На основі пастирських послань Митрополита Андрея Шептицького проаналізовано його погляди на роль українського духовенства у різних сферах громадсько-політичного життя Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст. Охарактеризовано основні причини падіння авторитету священнослужителів, з-поміж яких А. Шептицький особливо виділяв конфлікти як у середовищі духовенства, так і конфлікти священників із світською інтелігенцією (щодо розподілу функцій і сфер впливу у суспільстві). Акцентовано увагу на критиці Митрополитом негативних аспектів душпастирської діяльності, що дискредитували авторитет церкви: культурне і соціальне дистанціювання від парафіян, перетворення пастирської місії на просте заробляння статків, активна участь священників у політичному житті і пропаганда ними певних політичних ідей. Розглянуто основні завдання духовенства у соціальній, економічній і культурній сферах, реалізацію яких Андрей Шептицький вважав запорукою добробуту української нації.

Ключові слова: Андрей Шептицький, пастирські послання, священник, церква, Галичина

Nataliia Mysak

Metropolitan Andrey Sheptytsky on the Ukrainian clergy's role in public and political life of Galicia in the late 19th – the early 20th century

Based on the pastoral epistles of Metropolitan Andrey Sheptytsky his views on the role of the Ukrainian clergy in various spheres of Galicia's public and political life in the late 19th – early 20th century are analyzed. The main reasons for the decline of clerics' authority, among which Andrey Sheptytsky emphasized the conflicts between the priesthood itself and the priests' conflicts with the secular intellectual class (regarding the division of functions and spheres of influence in the society) are characterized. The attention is focused on the Metropolitan's critic of the negative aspects of the pastoral activity, which discredited the authority of the Church. In particularly cultural and social distancing from the parishioners, the transformation of the pastoral mission into the trivial money earning, the priests' active participation in political life and their propagation of certain political ideas. The main clergy goals in social, economic and cultural spheres, which implementation Andrey Sheptytsky considered the key to the prosperity of the Ukrainian nation, are examined.

Keywords: Andrey Sheptytsky, pastoral epistles, priest, Church, Galicia

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у Галичині розпочинається завершальний етап формування української нації. Українці вслід за іншими

7. Церква у політичних процесах XIX–XX ст.

європейськими народами усвідомили себе єдиним національним організмом. Багато в чому цьому сприяли ліберальні обставини громадсько-політичного і культурного життя в Австро-Угорщині. Поступово народ вливався в боротьбу за реалізацію своїх національних прав. Зрозуміло, що всі ці перетворення були б неможливими без політичного провідника, функції якого перебрала на себе українська інтелігенція. Стрімкий розвиток освіти і науки, лібералізація політичного життя кардинально змінили її соціальне обличчя. Якщо у першій половині XIX ст. у середовищі інтелектуальної еліти домінувало духовенство, то вже з другої половини XIX ст. формується і чисельно збільшується модерна світська інтелігенція, яка починає відігравати провідну роль у суспільно-політичному, економічному і культурному житті краю.

Окреслений період ознаменувався і змінами в духовному житті суспільства, в розвитку церкви. Політичний плюралізм, пріоритет політики над релігією, поширення соціалістичних ідей у Галичині помітно вплинули на авторитет греко-католицького духовенства.

Усі ці проблеми знайшли відображення у писемному доробку митрополита Андрея Шептицького. Як ревний християнин, патріот і щирий борець за національні права українського народу, він не усвідомлював тогочасного громадського життя без духовенства як духовно-моральної опори суспільства. В нових соціальних і політичних умовах митрополит по-новому підійшов до трактування ролі священників і церкви у націєтворчих прагненнях українців у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.

Питання особистого внеску А. Шептицького у галицьке життя, його ролі в історії церкви, в економічних, політичних та культурних звершеннях галицьких українців присвячено чимало наукових досліджень. Однак такий важливий аспект його писемної спадщини, як роль греко-католицького духовенства у громадсько-політичному житті Галичини, боротьбі за національні права українців і надалі залишається малодослідженим. Ця проблема частково висвітлена у працях О. Волинець [1], Т. Біленко [2], Т. Остафіїва [3], А. Пашука [4].

Мета дослідження – проаналізувати погляди А. Шептицького на роль українського греко-католицького духовенства у суспільно-політичних і культурних процесах у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. Також з'ясувати бачення митрополитом основних завдань духовенства у

соціальної, економічної і культурної сферах, реалізацію яких він вважав запорукою добробуту української нації.

Чималий писемний доробок А. Шептицького характеризує його як високоосвічену людину з широким кругозором, що дуже добре розуміла специфіку тих економічних, політичних, соціальних процесів, які відбувалися у Галичині на зламі XIX – XX ст., а також могла спрогнозувати їх наслідки для українського населення краю. Аналіз творчої спадщини митрополита чітко окреслює його соціальну позицію, усвідомлення основних проблем і першочергових завдань українців у боротьбі за реалізацію своїх національних прав. Особливої уваги заслуговує трактування ролі у цих процесах греко-католицького духовенства.

Митрополит А. Шептицький дуже добре розумів, що означала в минулому і означає для його сучасників постать священика. Адже пастор не просто представник церкви, що здійснює релігійні практики й обряди. Упродовж багатьох десятиліть саме священики були справжніми духовними лідерами українців. До початку XX ст., особливо на селі, парох був моральним авторитетом, порадником та помічником селянина. Також А. Шептицький усвідомлював, що усі здобутки галицьких українців протягом XIX ст. – це заслуга нечисленної інтелектуальної еліти, переважну більшість якої становило парафіяльне духовенство: «... если наш нарід в тисячелітній недолі й долі не стратив своєї мови, культури, если діждався світлої епохи відродження, если має поважні, Богу дякувати, заслуги інтелігенції, [...] то немалу в тім заслугу мають ті руські сільські священики...» [5, с. 785].

А втім, наприкінці XIX ст. ситуація кардинально змінилася. Стрімкий розвиток освіти і науки, лібералізація політичного життя позначилися на соціальній структурі суспільства. З другої половини XIX ст. формується і чисельно збільшується світська інтелігенція, яка поступово перебирає на себе керівництво політичним, економічним і культурним життям народу, відсуваючи духовенство на задній план. У пастирському посланні до духовенства «Наша програма» митрополит з жалем констатує: «Небагато ще літ тому назад мало наше духовенство у нашому суспільстві перший, рішаючий голос. А весь майже народ йшов за цим голосом без спротиву. [...] Та нині змінилися часи... [...] Часи, коли руську інтелігенцію репрезентували самі лишень священики, минули безповоротно!» [6, с. 20–21]. Але це не викликає жодного роздратування

7. Церква у політичних процесах XIX–XX ст.

у А. Шептицького. Адже він розумів, що нові обставини вимагають появи нової соціальної сили, здатної діяти в цих обставинах. Митрополит вказує на необхідність чіткого розподілу компетенцій світської інтелігенції й духовенства, усунення будь-яких протиріч і протистояння між ними [6, с. 21]. Разом з тим наголошує на лідерстві, більшій вагомості, пріоритетності роботи парафіяльних священників, які відповідальні за суспільно важливі сфери: віру і мораль. Адже вплив духовенства, церкви загалом, на свідомість громадянина набагато більша за будь-яку світську інституцію [7, с. 189].

Характеризуючи переваги духовенства, митрополит намагається з'ясувати причини, що зумовили падіння його авторитету. Одним із недоліків він називає випадки протистояння між духовною і світською інтелігенцією. Особливо це стосується прихильників соціалістичних ідей. А. Шептицький наголошує, що критикуючи на сторінках преси діяльність окремих священників і церкви загалом, вони тим самим підривають довіру народу до душпастирів, до релігії, перешкоджаючи консолідації українців у боротьбі за свої права.

Та чи не найбільшою шкоди авторитетові церкви завдають внутрішні чвари між самим духовенством, відсутність у їхньому середовищі одностайності й солідарності. З цього приводу А. Шептицький наголошував: «... роздори, суперечки поміж священниками, взаємне поборювання друг друга, понижуванне собрата в очах народу підкопують повагу церкви і священства більше, чим найзавзятіші напади ворогів» [8, с. 102]. Причину цього митрополит вбачав у несумлінному виконанні парохами своїх обов'язків, а також у неправильному трактуванні самої суті пастирської діяльності. Адже незадовільні соціально-економічні обставини, що склались у краї, дедалі частіше зумовлювали вибір молоддю духовного сану не з релігійних чи морально-етичних покликань, а з суто прагматичних міркувань (виконання обов'язків священника гарантувало певну матеріальну стабільність). А. Шептицький з прикрістю констатує цей факт. У посланні «О квестії соціальной» він зауважує: «Священик, що не має духа клерикального, не має духа священичого, єсть підлим шарлатаном, що удає священика, щоби тим ремеслом ошуканства заробляти на хліб» [9, с. 541]. Дрібні внутрішні чвари між духовенством, критика ним політики церковної влади – це ті фактори, що завдають нищівного удару авторитетові церкви [10, с. 10–11]. Але найбільшу загрозу у діяльності

парохів має, на думку митрополита, меркантилізм і брак солідарності. Вони породжують індивідуалізм у середовищі духовенства, його байдужість до проблем громади. Саме цим можна пояснити невдачі у діяльності й фінансуванні церковних товариств, вдовичо-сиротинських фондів, що перебували під опікою церкви, функціонуванні священничих часописів [10, с. 14].

Митрополит зауважує, що головною перепоною на шляху спільної згуртованої праці на благо народу є дріб'язкові особисті інтереси, які часто затьмарюють священників, спонукають їх до наклепу, боротьби як один проти одного з політичних чи інших міркувань, так і проти представників світської інтелігенції [10, с. 8; 11, с. 42].

Іншою вадою духовенства А. Шептицький називає дистанціювання від народу, від парафіян, їхніх проблем і способу життя, перетворення пастирської місії на просте заробляння статків. Він порівнює священника, що «в праці захланий на гроші, котрий працює робить зависимо від датків», із купцем, який торгує святими реліквіями [12, с. 172]. Критикуючи таких душпастирів, митрополит звертається до них: «Най піде раз до курної хатинки, де живуть убогі, най подивиться на тверде ложе, на котрім сплять; най відітхне придушеним воздухом, котрим віддиhaють; най діткнеся тих чорних і попуканих рук від твердої праці людей, що єму суть братьями; най скуштує кусник сухого хліба, котрий є їх поживою; най запитає, кільки на день заробляють, з чого живуть?» [12, с. 168]. Тільки так священник зможе пізнати і зрозуміти думки, потреби і бажання вірян. На думку митрополита, справжній пастор достеменно знає своїх парафіян, їхні проблеми, ніколи не відмовить у допомозі, не чекаючи у відповідь жодної винагороди.

А. Шептицький також торкається аморальної поведінки деяких священників. Наприклад, у посланні «О солідарності» митрополит критикує випадки конкубінату (співжиття чоловіка і жінки без укладення шлюбу – Н. М.) у середовищі греко-католицького духовенства [10, с. 8]. Варто зауважити, що подібні приклади незареєстрованого співжиття серед духовенства не надто афішувались, оскільки вони суттєво впливали на авторитет священника і самої церкви. Тому факти про аморальну поведінку священників на сексуальному ґрунті замовчувались, а відомості про них зустрічаються у джерелах дуже епізодично. Наприклад, Осип Барвінський, парох с. Сервири Зборівського повіту, у листі до брата

7. Церква у політичних процесах XIX–XX ст.

Олександра писав про «... мусульманське життя з парафіянками» свого попередника [13, с. 17].

Ще одним недоліком духовенства, що загрожує його авторитету серед парафіян, А. Шептицький вважає надмірне захоплення політикою, неспроможність відокремити політичне життя від духовного, часте їх дублювання, в результаті чого церква перетворюється на арену політичної боротьби, передвиборчої і партійної пропаганди. Митрополит усвідомлював, що суспільно-політичні перетворення другої половини XIX – початку XX ст. у Галичині (ліберальні реформи Габсбургів, активізація політичного життя, його плюралізація, заснування політичних партій, ідейні й ідеологічні суперечки між ними, демократизація суспільства, становлення національної самосвідомості українців і, відповідно, формування української нації) не могли оминати духовенство. Адже священник, окрім душпастирської діяльності, також є членом громади. І ті процеси, що відбуваються у суспільстві, стосуються його парафіян, так чи інакше торкаються безпосередньо і самого пароха. Одночасно митрополит наголошував на небезпеці ототожнення релігійної практики і політичної діяльності. Він гостро критикує деяких священників, що хибно використовували свій духовний сан для пропаганди серед вірян певних політичних ідей.

Тому А. Шептицький чітко розмежовує обов'язки пастиря і громадянина: «Священик не може бути політиком в церкві, не сміє політики мішати до проповіді ані до жадних відносин его яко душпастиря з вірними» [9, с. 545]. Він критикує тих, «котрі суть більше політиками, чим священниками», називає їх «вовками в овечій шкурі», а їхню діяльність вважає шкідливою для народу [11, с. 40]. Одночасно митрополит зауважує, що поза церквою парох може і повинен, як громадянин, цікавитись політикою, мати які завгодно політичні переконання, лиш би вони не суперечили християнській ідеології: «... священники повинні брати участь в життю суспільнім, повинні іти в народ, але яко священники, а не політики і агітатори, агенти яких-небудь партій, повинні йти в народ, але працею, не криком, добрим приміром, не згіршенням, любов'ю, не пристрастю, милосердієм, не завзятістю, пожертвуванням, а не захланністю. Священики повинні іти в народ, щоби его Христу єднати, а не якій-небудь політичній партії» [11, с. 41]. Мало того, за межами храму священник має бути ініціатором і провідником у світських і громадських

справах. Цю думку свого часу високо оцінив І. Франко як «дуже розумну і людяну» [2, с. 101–102].

Незважаючи на доволі гостру й об'єктивну критику тогочасного духовенства, у пастирських посланнях митрополита простежується чітка соціальна платформа. Глибоке розуміння суспільно-політичних і економічних перетворень, що відбувалися у Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., дало можливість А. Шептицькому накреслити перед духовенством основні завдання, реалізація яких стала б запорукою процвітання й добробуту українського народу. Серед цих завдань варто виокремити три ключові: просвітницька діяльність на селі, економічна підтримка населення і солідаризація духовенства у спільній праці заради майбутнього української нації.

Вважаючи підвищення освітнього рівня населення головною умовою добробуту народу, А. Шептицький трактував цей напрям як першочерговий у діяльності духовенства. Митрополит усвідомлював суть і значення соціальних змін, зумовлених західними модернізаційними тенденціями в Австро-Угорській імперії. Він розумів нову роль освіти і знання у суспільстві, перетворення їх на могутній рушій прогресу як окремої особистості, так і усього народу загалом.

У низці своїх послань, звертаючись до священників, А. Шептицький закликав їх усіляко сприяти просвіті селян: «Закладайте, браття мої, по селах читальні, захоронки для дітей, дбайте о се, щоби діти ходили до школи» [14, с. 12]. Водночас підкреслював, що просвіта має опиратись на принципи віри і християнської моралі. Тільки тоді вона принесе людині користь, а не буде перешкодою у її духовному розвитку [9, с. 542–543]. У пастирському посланні до духовенства «О достоїнстві і обов'язках священства» А. Шептицький ще раз наголосив, що «Не може бути в селі читальні, до провадження котрої священник не приложив би свого труду...» [12, с. 173]. Адже перед духовенством стояло важливе завдання: запобігти усіляким культурним і політичним (особливо з боку соціалістів) впливам на народ.

Щоб підвищувати освітній рівень населення, священники мали дбати про власну самоосвіту, розширювати свій кругозір. Адже без особистісного саморозвитку і вдосконалення в умовах модерного часу парох просто не міг би належним чином виконувати свої душпастирські обов'язки. Пастор, на думку А. Шептицького, повинен бути компетентним в актуальних

7. Церква у політичних процесах XIX–XX ст.

суспільних, політичних і економічних питаннях, щоб їх суть правильно донести до народу. Тому одним із завдань священика митрополит вважав організацію проповідей на соціальну тематику [9, с. 544]. Мало того, А. Шептицький закликає душпастирів долучатись до наукових студій, бо саме науку називає рушійною силою прогресу [15, с. 646].

Важливим завданням духовенства, на думку митрополита, було формування економічної свідомості, економічної культури населення, а також підтримка його економічної діяльності. І найкраща стратегія у реалізації цього завдання – особистий приклад священика. У своїх посланнях А. Шептицький неодноразово закликав духовенство сприяти економічній активності селян – допомагати їм створювати різного роду кооперативи, крамниці, шпихліри (комора для зберігання збіжжя, зерносховище – Н.М.), господарські і ремісничі спілки, позичкові каси тощо [7, с. 197; 9, с. 547; 12, с. 173; 16, с. 14]. До компетенції священика також повинні входити питання економічної просвіти на селі, боротьби за належну оплату селянської праці, організації юридичної допомоги від податкових зловживань влади тощо. У посланні «О квестії соціальній» А. Шептицький наголошував: «Мусимо учити їх (селян – Н.М.) на цілій лінії праці і ощадності, надавати єї напрям, якнайкорисніший для правдивого поступу економічного. Мусимо боронити їх перед визиском торгівлі і по можності шукати збиту для продуктів їх праці» [9, с. 516]. Водночас митрополит застерігав духовенство від нещадної експлуатації селян на своїх угіддях, зловживання своїм авторитетом на селі. Він допускав можливість добровільної (але в жодному разі не примусової) допомоги селян священику в обробітку землі, але в той же час наголошував, що добру волю селян не слід перетворювати на обов'язок [9, с. 532].

А. Шептицький усвідомлює всю масштабність і складність завдань, які стоять перед духовенством. Втім він розуміє, що реалізувати їх без солідарності, згуртованості й одностайності духовної еліти неможливо. Тезою про солідарність пройнята низка послань, у яких митрополит вказує священикам на необхідність єднатися, бо «...брак солідарности шкодить вірним, гіршить їх» [10, с. 6].

Разом з тим А. Шептицький розумів, що нові реалії кінця XIX – початку XX ст. вимагають від духовенства якісно нового підходу до виконання своїх обов'язків. Священик покликаний не лише забезпечити духовно-моральні і релігійні потреби населення, він – активний пред-

ставник інтелектуальної еліти, організатор економічного, політичного і культурного життя народу, особливо на селі. Тому митрополит висував нові вимоги у процесі підготовки майбутнього духовенства, які чітко окреслив у пастирському листі до вихованців Духовної семінарії у Львові. А. Шептицький наголосив, що першочерговим завданням навчального закладу має бути виховання працюючого, сумлінного пароха-патріота. Звертаючись до семінаристів, зауважував: «Мусите добре знати наш нарід і його мову, дбати про кожне його добро, любити його цілим серцем і всіма способами приготувлюватися до праці над ним» [17, с. 283].

Таким чином, А. Шептицький підкреслює виняткову роль греко-католицького духовенства у громадсько-політичному житті Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст. Незважаючи на доволі гостру критику усіх недоліків цієї соціальної групи, у його пастирських посланнях чітко окреслюється образ «нового» душпастиря – освіченого, всебічно розвинутого, який сумлінно виконує свої обов'язки, патріота, небайдужого до справ громади і парафійан, що прагне самовіддано працювати на благо рідного народу. Водночас А. Шептицький формулює перед духовенством пріоритетні завдання, покликані зміцнити його авторитет у суспільстві, а також підвищити рівень національної самосвідомості українського населення краю. Головною запорукою успіхів у діяльності цієї соціальної верстви митрополит вважав солідарність і спільну працю на благо українського народу, утвердження його прав і свобод.

1. Волинець О. О. Митрополит Андрей Шептицький про участь духовенства у суспільно-політичному житті / О. О. Волинець // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць. — 2012. — Вип. 65 (№10). — С. 5–9.
2. Біленко Т. Митрополит Андрей Шептицький та Іван Франко: міркування про «квестію соціальну» / Т. Біленко // Проблеми гуманітарних наук : наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. — Дрогобич, 2008. — Вип. 21 : Філософія. — С. 95–107.
3. Остафіїв Т. Постаць священика у пастирських посланнях Митрополита Андрея Шептицького / Т. Остафіїв. — Жовква : Місіонер, 2012. — 83 с.
4. Пашук А. Українська церква і незалежність України [Електронний ресурс] / А. Пашук. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2003. — С. 225–260. — Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/Kaf_filos/%90%AE%A7%A4%3F%AB%209.doc.
5. Чернетка промови Митрополита Андрея на могилі о. Маркіяна Шашкевича про обов'язки й завдання духовенства [5 листопада 1911 р.] // Шептицький

7. Церква у політичних процесах XIX–XX ст.

- Андрей. Пастирські послання : у 4 т. — Львів : Артос, 2007. — Т. 1. — С. 782–786.
6. Наша програма. Пастирське послання Єпископа Андрея до духовенства [1 серпня 1899 р.] // Шептицький Андрей. Пастирські послання : у 4 т. — Львів : Артос, 2007. — Т. 1. — С. 18–25.
  7. До руської інтелігенції. Пастирське послання Митрополита Андрея [9 лютого 1901 р.] // Шептицький Андрей. Пастирські послання : у 4 т. — Львів : Артос, 2007. — Т. 1. — С. 175–198.
  8. Спільне пастирське послання Митрополита Андрея та єпископату Галицької церковної провінції до духовенства про вибори до парламенту [10 травня 1911 р.] // Шептицький Андрей. Пастирські послання : у 4 т. — Львів : Артос, 2013. — Т. 4. — С. 102–103.
  9. О квестії соціальної. Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства [20 травня 1902–1904 рр.] // Шептицький Андрей. Пастирські послання : у 4 т. — Львів : Артос, 2007. — Т. 1. — С. 513–550.
  10. О солідарності. Спільне пастирське послання Митрополита Андрея, єпископів Галицької церковної провінції Константина Чеховича та Григорія Хомишина до духовенства [31 січня 1905 р.] // Шептицький Андрей. Пастирські послання : у 4 т. — Львів : Артос, 2013. — Т. 4. — С. 5–19.
  11. Спільне пастирське послання Митрополита Андрея та єпископату Глилицької церковної провінції до духовенства про їхню участь у суспільно-політичному житті [грудень 1907 р.] // Шептицький Андрей. Пастирські послання : у 4 т. — Львів : Артос, 2013. — Т. 4. — С. 39–50.
  12. О достоїнстві і обов'язках священства. Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства [30 січня 1901 р.] // Шептицький Андрей. Пастирські послання : у 4 т. — Львів : Артос, 2007. — Т. 1. — С. 161–174.
  13. Янишин Б. М. Українська міська політична еліта в Галичині та народовський рух останньої третини XIX ст.: становлення та інституційний розвиток / Б. М. Янишин. — К., 2008. — 320 с.
  14. Пастирське послання Єпископа Андрея до вірних Станіславівської єпархії [1 серпня 1899 р.] // Шептицький Андрей. Пастирські послання : у 4 т. — Львів : Артос, 2007. — Т. 1. — С. 1–18.
  15. Зближаються часи ... Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства [26 листопада 1907 р.] // Шептицький Андрей. Пастирські послання : у 4 т. — Львів : Артос, 2007. — Т. 1. — С. 641–649.
  16. До духовенства. Вибрані листи-послання Митрополита Андрея Шептицького та Патріярха Йосифа Сліпого. — Львів : Артос, 2009. — 119 с.
  17. Питомцям духовної семінарії у Львові. Пастирський лист Митрополита Андрея [14 вересня 1901 р.] // Шептицький Андрей. Пастирські послання : у 4 т. — Львів : Артос